

<https://doi.org/10.18778/8220-012-6.11>

ROZDZIAŁ XI. **WŁAŚCIWOŚCI GLEB**

CZĘŚĆ TEORETYCZNA

Gleba jest zewnętrzną warstwą skorupy ziemskiej, która stanowi układ mineralnych i organicznych substancji, powietrza, wody oraz organizmów w niej bytujących. Źródłem substancji mineralnej jest skała macierzysta, a substancji organicznej – martwe szczątki roślin i zwierząt oraz mikroorganizmów. Martwa materia organiczna, która podlega rozkładowi, to **próchnica** (humus). Główne frakcje próchnicy stanowią **kwasy huminowe** (20–50%), odpowiadające za stabilizację składników pokarmowych w powierzchniowych warstwach gleby. W skład substancji mineralnej wchodzi cząstki o różnych wymiarach, takie jak: kamienie, żwir, piasek, il i glina. Oba te rodzaje substancji tworzą fazę stałą gleby. Faza stała gleby jest źródłem składników pokarmowych dla roślin. Między cząsteczkami fazy stałej gleby są wolne przestrzenie wypełnione wodą i powietrzem, które stanowią odpowiednio fazę ciekłą i gazową gleby. Woda wraz z rozpuszczonymi w niej substancjami mineralnymi i organicznymi tworzy **roztwór glebowy** i pośredniczy w transporcie składników pokarmowych do korzeni. Główną funkcją fazy gazowej gleby (mieszanina gazów i pary wodnej) jest dostarczanie tlenu organizmom glebowym.

Roślina pobiera tylko jony soli mineralnych rozpuszczalnych w wodzie, które są łatwo wymywane z fazy stałej gleby przez wodę grawitacyjną. Jony tych soli stają się niedostępne dla roślin, gdy wraz z wodą zostaną przeniesione w głębsze warstwy gleby. Temu niekorzystnemu zjawisku przeciwdziała obecność koloidowych cząstek glebowych. O żyzności gleby decyduje ilość cząstek koloidowych, które adsorbują na swojej powierzchni jony soli mineralnych. **Koloidy glebowe** to kompleksy pomiędzy ilem, gliną a substancją organiczną. Koloidy glebowe charakteryzują się dużą powierzchnią w stosunku do swojej masy i ładunkiem elektrycznym, najczęściej ujemnym. Wszystkie

koloidy glebowe tworzą system wiążący jony, zwany **kompleksem sorpcyjnym gleby**. Rośliny pobierają jony z powierzchni koloidów na zasadzie adsorpcji wymiennej. Korzenie wydzielają kationy wodoru, które wymieniają na kationy potrzebne roślinie, np.: wapniowe, potasowe, magnezowe, bądź wydzielają aniony HCO_3^- , które wymieniają na NO_3^- , H_2PO_4^- i inne.

W zależności od rodzaju kationów wysycających koloidy glebowe kształtuje się **odczyn gleby**, będący kolejnym wskaźnikiem żyzności gleby. Rozpuszczalność i dostępność dla roślin wielu związków mineralnych zależy od odczynu gleby (pH).

Poza solami mineralnymi gleba jest również źródłem wody dla roślin. Wyróżnia się kilka form wody w glebie: woda chemicznie związana, higroskopowa, kapilarna, grawitacyjna, gruntowa, w postaci pary wodnej. Dla roślin dostępna jest **woda kapilarna**, czyli ta, która wypełnia kapilary gleby i dzięki działaniu sił napięcia powierzchniowego podnosi się/podsiąka ponad zwierciadło wody gruntowej. Po obfitych opadach dostępna dla roślin jest również woda gruntowa.

CZĘŚĆ PRAKTYCZNA

Cel ćwiczenia

Zapoznanie z trójfazową budową gleby, rodzajami wody występującej w glebie, udziałem organizmów w procesie tworzenia próchnicy, metodami oznaczania odczynu gleby, a także przyczynami naturalnego zakwaszania gleb oraz czynnikami decydującymi o żyzności gleby.

Doświadczenie I

Oznaczanie zawartości kwasu huminowego metodą Edena

Zasada metody

Kwasy huminowe, należące do głównej frakcji związków próchnicznych, są nierozpuszczalne w wodzie, natomiast tworzą rozpuszczalne sole z jonami jednowartościowymi. Dzięki temu ekstrahuje się je z próchnicy za pomocą alkalicznych rozpuszczalników, np. NaOH.

Materiał

3 rodzaje gleby – torf, piasek, ziemia ogrodowa

Odczynniki

0,2 M HCl, 12,5 M NaOH, woda destylowana

Sprzęt laboratoryjny

3 kolby Erlenmeyera 100 cm³, 3 zlewki 100 cm³, 3 cylindry 100 cm³, 3 lejki, 3 probówki, statyw na probówki, 3 sączki bibułowe, spektrofotometr, kuwety spektrofotometryczne, łopatką, waga laboratoryjna

Wykonanie doświadczenia

Odważyć po 1 g z każdego rodzaju gleby i przenieść (osobno) do zlewek, do każdej zlewkę dodać 20 cm³ 0,2 M HCl w celu pozbycia się zasad i uzyskania wolnych kwasów huminowych. Po 30 minutach glebę przesączyć i przemyć dwiema porcjami wody destylowanej (2 × 25 cm³), aby wypłukać kwas solny. Płyn nadosadowy odlać, a przemytą glebę przenieść łopatką do kolby Erlenmeyera. Dodać 6 cm³ 50% NaOH, wymieszać i uzupełnić wodą destylowaną do 25 cm³. Kolby z tak przygotowanymi różnymi rodzajami gleby wstawić do wrzącej łaźni wodnej na 10 minut. Następnie schłodzić je pod bieżącą wodą, przesączyć roztwory i o ile będzie taka potrzeba, rozcieńczyć tak, aby w klarownym supernatancie oznaczyć wartość absorbancji w kuwetach spektrofotometrycznych przy długości fali 420 nm. Miarą zawartości kwasów huminowych dla każdej z badanych gleb będzie zmierzona wartość absorbancji.

Opracowanie wyników

Na podstawie wielkości absorbancji określić, która gleba charakteryzuje się dużą zawartością kwasów huminowych i dlaczego.

Doświadczenie II

Odczyn gleby

Zasada metody

Odczyn gleby stanowi informację o zakwaszeniu gleby i oznacza wzajemny stosunek jonów wodorowych do wodorotlenowych,

określany skrótem pH. Pomiar pH gleby polega na przeprowadzeniu jonów wodorowych z kompleksu sorpcyjnego do roztworu glebowego przy użyciu siarczanu baru. Kationy tej soli wypierają z kompleksu sorpcyjnego jony H^+ i Al^{3+} , dzięki czemu możliwe jest zmierzenie potencjalnej kwasowości gleby (istotnej do celów rolniczych).

Materiał

3 rodzaje gleby – torf, piasek, ziemia ogrodowa

Odczynniki

$BaSO_4$ w postaci proszku

Sprzęt laboratoryjny

statyw na próbówki, 3 próbówki, linijka, wskaźnik pH (papierki wskaźnikowe), łopatką

Wykonanie doświadczenia

Przygotować 3 suche próbówki i na dnie każdej umieścić warstwę $BaSO_4$ o grubości 1 cm. Następnie nanieść warstwę gleby (do każdej próbówki inny rodzaj gleby) o grubości 3 cm i dopełnić wodą destylowaną na wysokość 9 cm. Następnie zawartość próbówek dokładnie wymieszać i odstawić na 30 minut. Po tym czasie w płynie nadosadowym oznaczyć wartość pH za pomocą papierków wskaźnikowych. Na podstawie wartości pH określić odczyn gleby.

Doświadczenie III

Oznaczanie pojemności wodnej gleby

Zasada metody

Glebę można scharakteryzować poprzez określenie pojemności wodnej gleby, która stanowi informację o tym, jaką ilość wody gleba jest w stanie zatrzymać po maksymalnym nawodnieniu i spłynięciu wody grawitacyjnej.

Materiał

3 rodzaje gleby – torf, piasek, ziemia ogrodowa

Odczynniki

woda destylowana lub wodociągowa

Sprzęt laboratoryjny

3 cylindry miarowe 100 cm³, 3 lejki, 3 sączki bibułowe, łopatką, waga laboratoryjna

Wykonanie doświadczenia

Na lejki nałożyć sączki bibułowe i wsypać po 10 g gleby – do każdego lejka inny rodzaj gleby. Lejki ustawić na cylindrach miarowych i zalać 60 cm³ wody wodociągowej. Odczytać ze skali na cylindrze ilość wody, która wypłynęła z gleby. Obliczyć procentową pojemność wody dla każdego rodzaju gleby, korzystając ze wzoru:

$$P = \frac{W - G}{C} \times 100\%$$

gdzie:

C – sucha masa gleby,

W – objętość wody, którą zalano glebę,

G – objętość wody, która przesiąknęła przez glebę (woda grawitacyjna).

Opracowanie wyników

Porównać pojemność wodną różnych rodzajów gleby i podać, od czego ona zależy.

Doświadczenie IV***Właściwości sorpcyjne gleby*****Zasada metody**

Gleba ma właściwości sorpcyjne, które polegają na zatrzymywaniu i wiązaniu różnych składników. Istotą sorpcji jest wymiana wcześniej zaabsorbowanych jonów na te, które znajdują się w roztworze glebowym.

Materiał

3 rodzaje gleby – torf, piasek, ziemia ogrodowa

Odczynniki

0,06 M FeCl_3 , 0,054 M $\text{K}_4[\text{Fe}(\text{CN})_6]$, NH_4OH (stężony), 0,06 M $\text{Na}_2\text{NH}_4\text{PO}_4$, 0,1 M CH_3COOH , 0,65 M HCl , 0,08 M $(\text{NH}_4)_2\text{CO}_3$

Sprzęt laboratoryjny

7 kolb Erlenmeyera 100 cm^3 , 11 probówek, 5 lejków, 5 sączków biułowych, łopatką, 4 zlewki 50 cm^3 , waga laboratoryjna, 12 probówek, statyw na probówki

IV.A. WIĄZANIE JONÓW W GLEBIE**Wykonanie doświadczenia**

Do 3 kolb Erlenmeyera wsypać po 1 g każdego rodzaju gleby (do każdej kolby inny rodzaj gleby), następnie zalać je 10 cm^3 0,06 M roztworu FeCl_3 . Wytrząsać przez 5 minut i przesączyć, zbierając przesącz do 3 probówek (dla każdego rodzaju gleby 1 probówka). Do czwartej probówki dodać 5 cm^3 0,06 M roztworu FeCl_3 (kontrola). Do wszystkich probówek dodać 1 cm^3 0,054 M $\text{K}_4[\text{Fe}(\text{CN})_6]$ i 2–3 krople 0,65 M HCl .

Opracowanie wyników

Różnica w intensywności zabarwienia roztworu kontrolnego i przesączy świadczy o wiązaniu jonów Fe^{+3} przez glebę. Na podstawie różnic w barwie określić, które rodzaje gleby mają właściwości sorpcyjne i jakie elementy gleby o nich decydują.

IV.B. WYMIANA JONÓW W KOLOIDACH GLEBOWYCH**Wykonanie doświadczenia**

Do 2 kolb Erlenmeyera wsypać po 3 g gleby ogrodniczej i piaszczystej (do 1 kolby jeden rodzaj gleby), zalać je 15 cm^3 0,1 M CH_3COOH . Takie same ilości gleby ogrodniczej i piaszczystej wsypać osobno do kolejnych 2 kolb Erlenmeyera i zalać 15 cm^3 wody destylowanej. Wszystkie próby mocno wytrząsać przez 5 minut i przesączyć do zlewki. Każdy przesącz rozlać do 2 probówek (w sumie 8 probówek). Dla każdego rodzaju gleby w 2 probówkach (jedna zawierająca roztwór wodny i druga zawierająca roztwór z kwasem octowym) doprowadzić pH do 7 za pomocą NH_4OH . Następnie dodać do tych probówek po 2 cm^3 0,06 M $\text{Na}_2\text{NH}_4\text{PO}_4$. Porównać ilości

wytrącającego się osadu, które świadczą o wymianie jonów żelaza i magnezu. Do pozostałych 4 probówek dodać po 2 cm³ 0,08 M roztworu (NH₄)₂C₂O₄. Wytrąca się osad szczawianu wapnia, co świadczy o wymianie jonów Ca²⁺.

Opracowanie wyników

Porównać ilość osadu w probówkach z przesączem wodnym i przesączem z kwasem octowym dla badanych rodzajów gleb i opisać, o czym świadczą zaobserwowane różnice.

Doświadczenie V

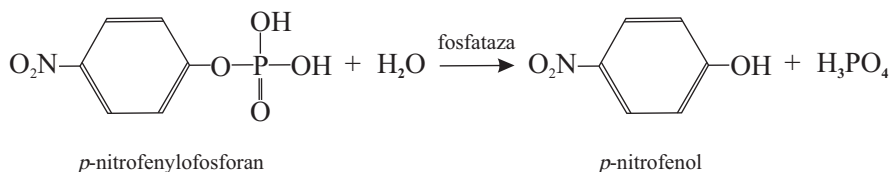
Oznaczanie aktywności kwaśnej fosfatazy w glebie

Kwaśne fosfatazy są enzymami należącymi do klasy hydrolaz. Enzymy te katalizują hydrolizę estrów i bezwodników kwasu ortofosforowego. Typowe dla roślin kwaśne fosfatazy wykazują optimum działania przy pH 4,0–6,0. Odgrywają istotną rolę w metabolizmie związków fosforanowych. Wydzielane do gleby przez komórki korzeni stymulują przemiany organicznych związków fosforanowych do bezpośrednio dostępnych dla roślin nieorganicznych fosforanów (HPO₄²⁻, H₂PO₄⁻).

Zasada metody

W ćwiczeniu źródłem enzymu jest gleba z ryzosfery, do której roślina wydziela kwaśną fosfatazę poprzez korzenie. Substratem dla tego enzymu jest egzogeny 4-nitrofenylofosforan. Powstający jako produkt reakcji 4-nitrofenol przyjmuje w środowisku zasadowym barwę żółtozieloną (por. rysunek 11.1).

Rysunek 11.1. Reakcja katalizowana przez kwaśną fosfatazę

Materiał

gleba ogrodowa pochodząca z ryzosfery (strefa wokół korzeni roślin)

Odczynniki

7,5 mM 4-nitrofenylofosforan, 0,1 M bufor octanowy pH 5,0, 0,94 M Na_2CO_3

Sprzęt laboratoryjny

zlewka 50 cm³, 3 pipety (2–5 cm³), 3 probówki, lejek, sącdek bi-bułowy, waga laboratoryjna, mieszadło magnetyczne, cieplarka, spektrofotometr, kuwety spektrofotometryczne

Wykonanie doświadczenia

W zlewce umieścić 2 g gleby ogrodniczej, zalać 10 cm³ wody destylowanej i ekstrahować 20 minut na mieszadle magnetycznym. Otrzymany ekstrakt przesączyć w celu uzyskania roztworu zawierającego enzym. Do dwóch probówek (próby badane) odmierzyć 0,5 cm³ 7,5 mM 4-nitrofenylofosforanu, 1,5 cm³ 0,1 M buforu octanowego pH 5,0 i 0,5 cm³ roztworu zawierającego enzym. Próbę kontrolną stanowi 0,5 cm³ 7,5 mM 4-nitrofenylofosforanu, 1,5 cm³ 0,1 M buforu octanowego pH 5,0 i 2,5 cm³ 0,94 M Na_2CO_3 . Inkubację wszystkich prób prowadzić przez 60 minut w cieplarni o temperaturze 30°C. Po tym czasie do prób badanych dodać 2,5 cm³ 0,94 M Na_2CO_3 , a do kontroli 0,5 cm³ roztworu enzymu. Zawartość probówek przesączyć i oznaczyć absorbancję przesączów w kuwetach spektrofotometrycznych przy długości fali 420 nm.

Opracowanie wyników

Obliczyć ilość mikrogramów 4-nitrofenolu uwolnionego w reakcji, dzieląc średnią wartość absorbancji prób badanych (pomniejszoną o wartość absorbancji próby kontrolnej) przez współczynnik absorpcji dla 1 µg nitrofenolu, wynoszący 0,002. Aktywność fosfatazy wyrazić w jednostkach [$U = \mu\text{mol 4-nitrofenolu min}^{-1}$]. Masa molowa 4-nitrofenolu wynosi 139,1.

Literatura

Gorlach E., Mazur T., *Chemia rolna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

Kopcewicz J., Lewak S. (red.), *Fizjologia roślin*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019.